

Recreatie in de Lunenburgerwaard

Inleiding

In de Lunenburgerwaard en op de Gravenbol zijn veel recreatieve activiteiten en regelmatig worden er nog nieuwe ideeën aangedragen. De werkgroep Groenberaad van de vereniging Natuur en Milieu in Wijk bij Duurstede maakt zich hier al vele jaren zorgen over. Het is voor ons de vraag of het gebied deze alsmat toenemende druk wel aan kan, komen de natuurdoelen niet in het gedrang?

Verschillende overheden en organisaties kijken ieder vanuit een eigen perspectief naar het gebied, maar de indruk bestaat dat het totaalplaatje niet bij iedereen bekend is. Zo lijkt het aannemelijk dat recreanten en ondernemers zich niet altijd bewust zijn wat een Natura 2000 of NNN-status inhoudt, vergunningverleners hebben niet altijd zicht op wat er allemaal in het gebied gebeurt.

De Vereniging Natuur en Milieu is sinds haar oprichting in 1990 betrokken bij het gebied. Destijds schreven we al mee aan de beheerplannen, in 2020 doen we dat alweer. Tussendoor hebben we talloze overleggen gevoerd, zienswijzen ingediend en voorstellen gedaan. Aan de praktische kant monitoren we niet alleen de landschapselementen, maar we knotten ook de wilgen in het gebied. Daarnaast tellen we daar de broed- en trekvogels en inventariseren we de flora. We kennen het gebied dus goed.

In deze notitie proberen we zaken op een rijtje te zetten. We kijken naar de bescherming van de natuur, een aantal recente initiatieven, wat er nu gebeurt in het gebied, de stand van zaken rond de natuur en het proces van de vergunningverlening. Daarna volgt een samenvatting en leggen we ons wensbeeld neer. Deze twee laatste delen bieden de lezer een 'snelle route' door de inhoud.

We willen met deze notitie overheden, organisaties en inwoners informeren en daarmee een bijdrage leveren aan de discussie over wat er mogelijk en wenselijk is in de Lunenburgerwaard en op de Gravenbol. Reacties zijn welkom via de mail op groenberaad@vnmw.nl.

Indicatief toekomstbeeld uit het voorlopig ontwerp, bron provincie Utrecht

De bescherming van de natuur

De bescherming van de natuur is in Nederland goed geregeld, althans op papier. De belangrijkste bescherming komt uit Europa, de Vogel- en Habitatrichtlijn en de Kaderrichtlijn Water. Daarna, op het tweede plan, volgt het Natuurnetwerk Nederland, dat als voornaamste doel heeft belangrijke grote natuurgebieden, waaronder Natura 2000, met elkaar te verbinden tot grotere ecologische zones. De Wet natuurbescherming is, door de samenvoeging van de Natuurbeschermingswet 1998, de Flora- en faunawet en de Boswet, zowel gericht op de gebiedsbescherming als de soortenbescherming.

Onze belangrijkste en meest kenmerkende natuurgebieden zijn dus Europees beschermd in de Vogel- en Habitatrichtlijn. Deze gebieden, de Natura 2000-gebieden, zijn vastgesteld in aanwijzingsbesluiten, waarbij ook is aangegeven welke biotopen en soorten deze gebieden uniek en waardevol maken. Ook in andere Europese landen zijn dit soort gebieden aangewezen. In al deze gebieden geldt dat de natuur daar voorrang heeft en voor ieder gebied moet een specifiek beheerplan worden opgesteld dat om de 6 jaar moet worden bijgesteld. Hier staat de natuur op de eerste plaats.

Op 24 maart 2000 is het aanwijzingsbesluit Nederrijn genomen, waar ook de Lunenburgerwaard en de Gravenbol onder vallen. Dat betekent dat vanaf die datum de beschermde soorten niet achteruit mogen gaan, voor sommige soorten is er een uitbreidingsdoelstelling vastgesteld. Intussen is het gebied opgegaan in het grotere Natura 2000-gebied Rijntakken en heeft de provincie Gelderland het beheerplan opgesteld. Het bevoegd gezag voor de Lunenburgerwaard is echter de provincie Utrecht. Zij beslist welke activiteiten vergunning krijgen in het gebied, deze mogen 'kort door de bocht' geen schade toebrengen aan de gunstige staat van instandhouding. De Europese richtlijnen zijn in Nederland overgenomen in de Wet natuurbescherming, hoewel er op de correctheid en volledigheid van die implementatie wel iets valt af te dingen. Vandaar dat er af en toe zaken rond de natuurwetgeving bij het Europese Hof belanden, met soms grote gevolgen.

De Kaderrichtlijn Water is een Europees verdrag uit 2000 waarin is afgesproken om de kwaliteit van het oppervlakte- en grondwater te verbeteren. Het gaat daarbij om de leefomstandigheden voor vissen en andere dieren, maar ook om de hoeveelheid afval (chemie, metalen, medicijnen e.d.) in het water terug te dringen. Eind vorige eeuw was de waterkwaliteit op veel plekken onvoldoende en bovendien waren er verschillende incidenten die de waterkwaliteit ernstig bedreigden, zoals een brand bij het Zwitserse Sandoz die een grote verontreiniging in de Rijn veroorzaakte met bestrijdingsmiddelen en kwikverbindingen. Alle landen, waaronder Nederland, moeten maatregelen nemen. In Nederland gebeurt dit onder andere door Rijkswaterstaat en de waterschappen. Om de zes jaar moeten landen over de vooruitgang rapporteren, in 2021 moeten 80% van de waterkwaliteitsproblemen zijn opgelost. De uiteindelijke doelstellingen moeten in 2027 zijn behaald.

Het Natuurnetwerk Nederland (NNN), sinds 2013 de nieuwe naam van de Ecologische Hoofdstructuur, is een samenhangend netwerk van bestaande en nieuwe natuurgebieden dat voor het eerst in 1990 werd genoemd in het Natuurbeleidsplan van het ministerie van LNV. Sinds 2014 zijn de provincies verantwoordelijk voor het alsnog afmaken van het NNN, nadat tussen 2010 en 2012 een drastische bezuiniging van de rijksoverheid de realisatie op dat moment onmogelijk maakte. In deze gebieden geldt het nee-tenzij principe: ingrepen met significant grote gevolgen voor de natuur kunnen niet plaatsvinden tenzij er een groot openbaar belang mee gemoeid is en alternatieven ontbreken. Gebieden die nu nog geen deel uitmaken van het NNN, maar dit op termijn wel gaan doen, vallen in de provincie Utrecht onder de zogenaamde Groene Contour.

De bescherming van soorten was in Nederland geregeld in de Flora- en Faunawet, die is opgegaan in de Wet natuurbescherming. Het komt er op neer dat er een zorgplicht geldt en dat het verboden is de leef- en verblijfgebieden van dieren te verstoren. Naast de soorten uit de Europese Vogel- en

Habitatrichtlijn zijn ook Nederlandse soorten beschermd. Nesten van vogels zijn soms jaarrond beschermd, zoals die van de steenuil, gierzwaluw of ooievaar. Soms is het mogelijk vrijstelling te krijgen, bijvoorbeeld wanneer het gaat om de openbare veiligheid, ruimtelijke inrichting of een andere dwingende reden van groot openbaar belang. In dat geval geeft de provincie een ontheffing voor de activiteit of ingreep.

Recente initiatieven

De afgelopen tijd zijn er initiatieven ontwikkeld die gevolgen kunnen hebben voor de natuur en biodiversiteit in dit gebied:

- De gemeente Wijk bij Duurstede doet onderzoek naar de mogelijke uitbreiding van de recreatie door het toestaan van meer horeca op de Gravenbol en het vergroten van het hondenlosloopgebied. Tevens gaat het beheer van het gebied aanbesteed worden. De wens om een fietspad onderlangs de dijk door de uiterwaard te realiseren wordt als koppelkans meegenomen in het project Sterke Lekdijk van HDSR.
- De kleiwinning in de Sandenburgerwaard (Utrechts Landschap) is zo goed als afgerond en het gebied wordt binnenkort opgeleverd als natuurgebied en verbonden met de Lunenburgerwaard.
- De provincie heeft het definitief ontwerp (DO) voor de natuurontwikkeling in de Lunenburgerwaard vastgesteld. Daarbij worden een ooibos en een plas-drasgebied aangelegd en een wandelroute in het westelijke deel bij de stad. De inrichting aan de voet van de dijk wordt in 2023 gecombineerd met de ingrepen door HDSR, die bezig is met het project Sterke Lekdijk. Natuurtoetsen uitsluitel geven of die ingrepen (onder voorwaarden) mogelijk zijn.
- Het waterschap HDSR heeft het voorkeursalternatief (VKA) voor het project Sterke Lekdijk vastgesteld, met ingrepen die ook buitendijks (in de uiterwaard) plaats gaan vinden. Veel van de koppelkansen moeten nog nader worden onderzocht, waaronder het al genoemde fietspad aan de teen van de dijk. Op die plek liggen echter de meest waardevolle biotopen, de oude tichelputjes van de voormalige steenfabriek. Voor dit plan moet een uitgebreid milieueffectrapport worden opgesteld en ook een zogenaamde passende beoordeling.
- Een burgerinitiatief werkt aan plannen om te komen tot een stadsstrand tussen het Inundatiekanaal en de watersportvereniging Rijn en Lek als alternatief voor de Gravenbol.

De provincie heeft al onderzocht of het mogelijk is om struinpaden aan te leggen door de uiterwaard in het westelijke deel en van de jachthaven Lunenburg naar de Gravenbol. Alleen een wandelrondje in het westelijke deel blijkt haalbaar, een route oostwaarts naar de Gravenbol is niet mogelijk vanwege de natuurschade die dat zal veroorzaken.

Wat gebeurt er nu al

De Lunenburgerwaard, die valt onder Natura 2000 en NNN, wordt intensief gebruikt voor allerlei recreatieve activiteiten. Zo zijn er een jachthaven met botenstalling (Lunenburg) die in 2009 toestemming kreeg voor uitbreiding, en een watersportvereniging (Rijn en Lek) die in 2017 ook toestemming kreeg om uit te breiden. Naast het aantrekken van bezoekers en verkeer zorgt dit ook voor vaarbewegingen op het water van de dode arm en op de voormalige zandwinplas, maar ook vaak voor oeverrecreatie door overal aanleggende boten. Hier is de afgelopen jaren nauwelijks op gecontroleerd zodat misschien de indruk bestaat dat dit toegestaan is. De terreinen van de jachthaven en de watersportvereniging met de directe omgeving, waaronder het water rond de aanlegsteigers, vallen overigens officieel niet onder Natura 2000 of NNN. In het gebied is ook nog een scoutinggroep (Sea Lions) actief met een honk op de jachthaven.

Op de Gravenbol, ook Natura 2000 en NNN, liggen rond een oude zandwinplas een dagrecreatieterrein met speeltoestellen, een sportveld en sinds 2018 mobiele horeca; ook is er een trailerhelling voor boten en is er sinds 2014 een zeilschool (Het Windemanneke) actief. Vooral vanaf 2013 is er een forse toename van recreatie en activiteiten. Dit trekt op warme dagen bezoekers uit vooral de gemeenten Wijk bij Duurstede en Utrechtse Heuvelrug. In de avonden, wanneer de toegangscontrole is verdwenen, trekt dit terrein jeugd die er feestjes houdt en vuurtjes stookt. Een deel van het water is verpacht viswater aan meerdere hengelsportverenigingen, waaronder de Rietvoorn en het Snoekje, waardoor er vaak al vroeg op de dag mensen rondlopen in het gebied.

Bijzonder is de aanwezigheid van een hondenlosloopgebied met hondenstrand. Ook dit trekt bezoekers uit de gemeenten Wijk bij Duurstede en Utrechtse Heuvelrug, waaronder ten minste een commerciële hondenuitlaatdienst. Jarenlang was het losloopterrein slecht aangegeven, waardoor honden en baasjes veel verder dan toegestaan het natuurgebied in liepen. In de zomer van 2018 is er een tijdelijke afrastering geplaatst om de natuur, en dan vooral de broed- en watervogels, te beschermen. Het afgerasterde gebied was echter veel groter dan wat feitelijk was vergund; een en ander zou opnieuw worden bekeken bij de natuurontwikkeling. Het valt op dat het boerenhek in de afrastering vrijwel altijd wijd open staat, waardoor baasjes en honden alsnog voortdurend de natuur in lopen. Meerdere onderzoeken geven aan dat loslopende honden een zeer grote bron van verstoring en overlast zijn in dit gebied, maar gecontroleerd wordt er niet of nauwelijks.

Ook werden en worden er evenementen georganiseerd in het gebied, zoals vanaf 2013 de nieuwsjaarsduik en de start van de Wijkse dijenloop en vanaf 2014 jaarlijks een meerdaags Pinksterkamp voor honderden zeilers midden in het broedseizoen.

Vanaf 2012 zijn er op de Gravenbol meerdere initiatieven geweest en soms ook nu nog actueel om de aanwezige horeca uit te breiden, het hondenlosloopgebied verder te vergroten en zelfs om hier semipermanente bebouwing toe te staan (verzamelplan 2018). De aanjager voor meer activiteiten en recreatie in het gebied is de laatste jaren telkens de gemeente Wijk bij Duurstede. Het is duidelijk, er gebeurt enorm veel in dit gebied.

Hoe gaat het intussen met de natuur

Wereldwijd gaat het niet goed met de natuur- en biodiversiteitsdoelen die in 2010 door de VN zijn opgesteld; geen van de gestelde doelen zijn behaald. In de vijfde editie van het Global Biodiversity Report wordt daarom een dringende oproep gedaan aan regeringen om de ecosystemen, waarvan de mens afhankelijk is, te herstellen anders zullen we daarvan schade gaan ondervinden en uiteindelijk zelfs in ons voorbestaan worden bedreigd.

Uit een recent rapport van het Europees Milieuagentschap blijkt dat in de Europese Natura 2000-gebieden slechts 14% van de habitats een goede staat van instandhouding hebben. Er is vooral in de uitvoering meer inspanning nodig om de vereiste doelen te halen.

Ook in Nederland gaat het niet goed met de natuur, volgens onderzoekers van de WUR zullen zelfs 70% van de planten en 40% van de vogels uit Nederland verdwijnen. Sinds 1990 is er 11 miljard euro uitgegeven om dat tij te keren, maar die ambitie is nooit waargemaakt. Dit komt vooral door het ontbreken van verbindingen tussen natuurgebieden, terwijl dat in een klein en druk land als Nederland juist cruciaal is. Vooral uiterwaarden zijn prima verbindingzones voor de natuur.

Ook dicht bij huis, in ons Natura 2000-gebied Rijntakken, gaat het helaas niet goed. Van sommige soorten, die je specifiek in dit gebied zou verwachten, zoals het porseleinhoen of de kwartelkoning,

worden het instandhoudingsdoel, laat staan het uitbreidingsdoel, niet gehaald. Daarmee zijn ook in onze directe woonomgeving belangrijke biotopen en soorten bedreigd.

De vergunningverlening en de natuurtoetsen

We zeiden het al, de bescherming van de natuur is in Nederland goed geregeld, althans op papier. Wie iets wil in een Natura 2000-gebied of in het NNN moet aantonen dat er geen schade wordt toegebracht aan de natuur en dat de vastgestelde instandhoudingsdoelen niet worden belemmerd. Hiervoor worden ecologische bureaus ingeschakeld die in opdracht en op kosten van een initiatiefnemer een onderzoek uitvoeren, dat vervolgens door de vergunningverlener, meestal de provincie, wordt beoordeeld. Deze hakt vervolgens de knoop door of iets door kan gaan of niet. Het kan ook zijn dat het bureau tot de conclusie komt dat er helemaal geen effecten zijn voor de natuur, in dat geval hoort de provincie helemaal niets en gaan activiteiten door zonder dat een vergunning wordt aangevraagd.

Twee recente rapporten uit juni en augustus 2020 van het onderzoekscollectief Follow the Money leggen een aantal zwakke plekken in deze werkwijze bloot, waardoor initiatieven vaak een groen licht krijgen, hoewel verstoring of aantasting van het gebied evident lijken. Vrijwel nooit wordt een passende beoordeling uitgevoerd, de formele procedure in een Natura 2000-gebied. De belangen zijn groot, regels worden niet altijd gevolgd en bureaus willen maar zelden ingaan tegen de wens van hun opdrachtgevers. Een extra controlestep zoals bij een milieueffectrapport ontbreekt.

Vanaf 2013 zijn er minstens 12 onderzoeken uitgevoerd in de Lunenburgerwaard en op de Gravenbol. Vrijwel altijd blijkt dat wat de opdrachtgever, de financier van het rapport, wil, ook mogelijk is. Een aantal van de in die rapporten aangetroffen redematies zijn:

- De beschermde doelsoorten zijn in het gebied niet aangetroffen; de activiteit kan deze soorten dus niet verstoren waarmee de activiteit kan doorgaan.
- Er zijn wel een paar van de beschermde doelsoorten aangetroffen maar te weinig om te kunnen zeggen dat dit belangrijk is voor het gebied; de activiteit kan dus doorgaan.
- De beschermde doelsoorten zijn in voldoende mate aangetroffen, maar komen verderop in het gebied ook nog voor of kunnen er naar uitwijken; de activiteit richt dus geen significantie schade aan in het totale gebied en kan dus doorgaan.
- De beschermde doelsoorten komen in grote aantallen voor, door de activiteit neemt het aantal weliswaar af maar blijft desondanks boven het instandhoudingsdoel; daarmee kan de activiteit doorgaan.
- Er is verstoring door een al bestaande andere activiteit, zoals door loslopende honden, de verstoring door de nieuwe activiteit is echter kleiner en valt bij die van de bestaande in het niet, waardoor de situatie voor de doelsoorten de facto niet nog slechter wordt; de nieuwe activiteit kan dan doorgaan.
- De nieuwe activiteit vindt plaats op een deel dat door het gebruik of beheer in feite al ongeschikt is voor de beschermde doelsoorten; de nieuwe activiteit kan dus doorgaan.

In de praktijk blijkt dus dat door dit soort redematies er vrijwel altijd een mouw te passen is aan de vergunbaarheid, iets wat een initiatiefnemer natuurlijk ook graag wil horen. De gebrekkige implementatie van (de geest van) de Europese wetgeving in de Wet natuurbescherming is hier mede de oorzaak van. In die wetgeving staat echter ondubbelzinnig dat de gunstige staat van instandhouding van de gebieden moet worden bereikt en versterkt. Het is aannemelijk dat met steeds nieuwe activiteiten, die vergund worden door bovenstaande redematies te volgen, daar geen positieve bijdrage aan wordt geleverd. Uiteindelijk krijg je het effect van de dood door duizend sneden (lingchi), een Chinese manier van executie en verminking, op de natuur in het gebied.

Samengevat

Ruimte is schaars in Nederland, het combineren van functies als natuur en recreatie lijkt een goede manier om daarmee om te gaan. Er bestaat echter een grens waarbij de draagkracht van het gebied wordt overschreden en door steeds meer recreatie de natuurfunctie in het gedrang komt.

In Natura 2000-gebieden, zoals de Lunenburgerwaard en de Gravenbol, is de natuur het belangrijkste, waarmee andere functies dus secundair zijn. Alleen zolang de primaire functies niet worden bedreigd kunnen nieuwe secundaire functies worden toegelaten of bestaande functies uitgebreid.

Het is voorstelbaar dat de stapeling van allerlei recreatieve activiteiten debet zijn aan het jarenlang niet behalen van de gestelde natuurdoelstellingen. Ieder voor zich afzonderlijk zijn die activiteiten wellicht door de natuur nog wel te dragen, maar bij elkaar opgeteld gaat de recreatiedruk de draagkracht van het gebied ver te boven.

Door de manier van beoordelen en vergunningverlening voor iedere activiteit afzonderlijk, waarbij het totaal effect van alle al aanwezige functies niet wordt meegeteld, ontstaat onterecht de indruk dat nieuwe activiteiten vergunbaar zijn, terwijl het sein voor het gebied echter al lang op rood staat.

Voorlichting, toezicht en handhaving in natuurgebieden is onontbeerlijk, als regels niet bekend zijn kunnen ze ook niet worden gevolgd. Sterker nog, op een gegeven moment weet men niet beter dan dat 'alles maar mag' en is de teleurstelling groot als dat uiteindelijk toch niet het geval blijkt te zijn.

Wensbeeld

Sinds het voorjaar van 2008 heeft Wijk bij Duurstede de Visie Rivierfront. Daarin staat dat recreatie dicht bij de stad moet worden gerealiseerd, gebieden verder van de stad kunnen dan de gewenste en vereiste natuurdoelen bereiken. In 2010 volgde een onderzoek over de haalbaarheid van dit plan door Arcadis, eind 2011 stelde de gemeenteraad daarna de aangepaste visie opnieuw vast.

In het natuurontwikkelingsplan voor de Lunenburgerwaard van de provincie staat ook dat een zoneringsaanbeveling moet worden: dicht bij de stad meer recreatie en verderop meer natuur. Dat pleit niet voor uitbreiding, maar juist voor het afschalen van de recreatie op de Gravenbol. Bijvoorbeeld tot een basisfunctie zoals ook in andere natuurgebieden is gebeurd. Zo'n gebied kan met minimaal beheer, kosten en voorzieningen prima in een behoefte voorzien. De provincie geeft subsidie voor dat beheer en de openstelling. Deze stap zou al snel gezet kunnen worden en de gemeente een zorg armer maken.

De uiteindelijke oplossing is daarna het realiseren van de visie Rivierfront. Daarmee geven we naast winst voor de natuur ook een krachtige impuls en nieuwe kansen aan de stedelijke horeca en de middenstand. De jachthaven en de watersportvereniging worden meer met de stadshaven verbonden. De stad wordt hierdoor aantrekkelijker en met name de jonge jeugd krijgt een gemakkelijk toegankelijk recreatiegebied op maar 2 minuten afstand van de binnenstad. Winst voor iedereen.

Concreet is het Groenberaad dus voor ieder initiatief dat de natuur in het gebied versterkt en tegen ieder initiatief dat de natuur nog verder onder druk zet en afbreekt. Positief zijn in dit verband de natuurontwikkeling met het wandelrondje van de provincie en de natuurontwikkeling in de Sandenburgerwaard van het Utrechts Landschap. Negatief zijn het uitbreiden van de horeca op de Gravenbol, het vergroten van het hondenlosloopgebied, en de gesuggereerde wandel- en fietspaden oostwaarts door de uiterwaard. Voor het Groenberaad staat hier de natuur op de eerste plaats.